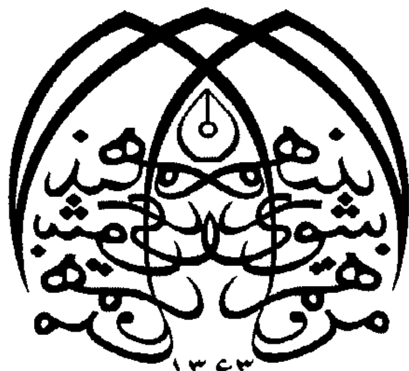

شورای عالی انقلاب فرهنگی

دبیرخانه هیأت حمایت از کرسی های نظریه پردازی، نقد و مناظره

(ویژه‌ی علوم انسانی و معارف دینی)

نظام محورهای کلان و موضوعات پژوهشی
الگوی اسلامی ایرانی پیشرفت

این جزوه با همکاری

گروه الگوی اسلامی ایرانی پیشرفت پژوهشگاه فرهنگ و اندیشه اسلامی تهیه شده است

بسم الله الرحمن الرحیم

ملت ایران با داشتن مکتبی مترقی چون اسلام، دلیلی ندارد که برای پیشرفت و تعالی خود از الگوهای غربی و یا کشورهای کمونیست تقلید کند.

صحیفه امام (ره) جلد ۴ صفحه ۵۰۷

مسئله‌ی تدوین الگوی اسلامی ایرانی برای پیشرفت، یکی از مسائل کلان ماست؛ که البته این مسئله در دل خود، ده‌ها مسئله دارد.

بیانات مقام معظم رهبری (مدظله) در نخستین نشست راهبردی

فهرست

مقدمه

الگوی اسلامی ایرانی پیشرفت مقوله‌ای میان رشته‌ای و دارای سطوح و ابعاد گسترده و متنوع است. رشته‌های متعدد علوم اسلامی و انسانی از قبیل، فلسفه و کلام، اخلاق، فقه و حقوق، اقتصاد، سیاست، مدیریت، جامعه شناسی و ... می‌توانند در تبیین ابعاد و اضلاع و اجزاء این الگو مشارکت نمایند. این خود حاکی از گستردگی و پیچیدگی این مقوله است. از این‌رو نوشتن ساختار منطقی مسائل آن - الگو اسلامی ایرانی پیشرفت - کاری بس دشوار و نیازمند نظریه‌پردازی و نوآوری است.

بی‌تردید ارائه هرگونه ساختار منطقی برای محورها، موضوعات و مسایل پژوهشی مرتبط با این الگو، متوقف بر تبیین اجمالی الگوی مزبور است. زیرا تلقی‌های متفاوت از الگوی اسلامی ایرانی پیشرفت مستلزم ساختارهای مختلفی از مسایل آن می‌گردد. از این‌رو، ابتدا لازم است نکاتی را که بیانگر تلقی این طرح از الگوی اسلامی ایرانی پیشرفت است، بیان شود.

مفهوم الگوی اسلامی ایرانی پیشرفت

یکی از مسئله‌های کلان کشور تدوین الگوی اسلامی ایرانی پیشرفت بوده که توسط مقام معظم رهبری(مدظله‌العالی) طرح گردیده است. ایشان در بیانات خود مفهوم و برخی ویژگی‌های این الگو را بیان نموده‌اند. لذا در ادامه با بهره‌گیری از بیانات ایشان و برخی منابع علمی به تعریف این موضوع و برخی ویژگی‌های آن می‌پردازیم. تبیین این موضوع با تبیین چهار مطلب؛ مفهوم پیشرفت، مفهوم الگو، وجه اسلامیت الگو و وجه ایرانیت آن، میسر بوده که در ادامه به ترتیب به این مباحث می‌پردازیم.

مفهوم الگو:

مقام معظم رهبری در اولین نشست راهبردی درباره این واژه می‌فرمایند:

" الگو هم نقشه‌ی جامع است. وقتی می‌گوییم الگوی ایرانی - اسلامی، یعنی یک نقشه‌ی جامع. بدون نقشه‌ی جامع، دچار سردرگمی خواهیم شد؛ همچنان که در طول این سی سال، به حرکت‌های هفت و هشتی، بی‌هدف و زیگزاگ مبتلا بودیم و به این در و آن در زدیم. گاهی یک حرکتی را انجام دادیم، بعد گاهی ضد آن حرکت و متناقض با آن را - هم در زمینه‌ی فرهنگ، هم در زمینه‌ی اقتصاد و در زمینه‌های گوناگون - انجام دادیم! این به خاطر این است که یک‌نقشه‌ی جامع وجود نداشته است. این الگو، نقشه‌ی جامع است؛ به ما می‌گوید که به کدام طرف، به کدام سمت، برای کدام هدف داریم حرکت می‌کنیم."

بر این اساس مقصود از الگو همانند یک نقشه، مقصد و راه را نشان می‌دهد. این نقشه باید دارای ویژگی‌های زیر باشد:

۱. **جامع باشد؛** یعنی همهٔ زوایای پیشرفت و راه رسیدن به آن را نشان داده و هیچ بعدی از ابعاد هدف یا راه در آن مغفول نیست.
۲. **کلان باشد؛** یعنی وارد جزییات نمی‌شود. چنان‌چه مقام معظم رهبری تصریح فرمودند این الگو قرار است در جایگاه سند بالا دستی همهٔ اسناد برنامه‌ریزی کشور باشد از این رو نباید وارد مباحثی که در سطح سیاست‌گذاری و برنامه‌ریزی مطرح است، بشود.
۳. **نظام مند باشد؛** یعنی اجزای این نقشه‌ی راه با هم هماهنگ و سازگارند. تنها چنین نقشه‌ای است که می‌تواند ما را از حرکت‌های هفت و هشتی نجات دهد.
۴. **غیر قابل تفسیرهای متعدد باشد؛** باید اجزاء و عناصر آن روشن و بدون ابهام و غیر قابل تفسیرهای گوناگون باشد. در غیر این صورت هدف از آن برآورده نمی‌شود. زیرا هر دولتی می‌تواند بر اساس تفسیر خود آن را تلقی کرده و سیاست‌ها و برنامه‌های

خود را بر اساس تفسیر خود ارائه دهد. در صورتی که این ویژگی نباشد این نقشه نمی‌تواند ما را از حرکت‌های زیگزاگی نجات دهد.

گرچه بنا نیست اصطلاحاتی که در الگوی اسلامی ایرانی پیشرفت به کار می‌رود برگرفته از ادبیات فرهنگ غرب باشد؛ ولی مقایسه واژگانی که ما با مفهوم مورد نظر خود به کار می‌بریم، با آنچه در فرهنگ غرب وجود دارد لازم است؛ زیرا به هر حال بسیاری از نخبگان داخل و خارج با اصطلاحات فرهنگ غرب مأنوس‌اند و گفتگوی نخبگانی مورد نظر مقام معظم رهبری بدون تفاهم بر واژه‌ها و معانی امکان پذیر نیست.

در فرهنگ غرب کلمه الگو ترجمه فارسی pattern و model است. Pattern دارای مفهومی گسترده‌تر از ساخت به معنای گشتالت، شکل-بندی، ریخت و نمونه‌ای است که با آن می‌توان ساخت جسمانی، ساخت رفتار و ساخت داده‌ها را مشخص کرد. Model نمودی انتزاعی از واقعیت یا تصویری ساده از یکی از پدیده‌ها یا طرح، توصیف یا تشبیه کردن به منظور تجسم یا درک چیزی که پیچیده‌تر است. مثلا الگوی فرهنگی – culchral pattern– ترکیبی از ویژگی‌های رفتاری فرهنگی افراد یک جامعه است.یا الگوی سیستم‌ها– systems model – الگویی است که واقعیت اجتماعی را از دیدگاه یک نظام مورد نظر قرار می‌دهند به طوری که می‌تواند بر حسب درونداد، فراگرد، برونداد و زمینه توصیف شود.[1]

Model یک الگو، طرح، معرفی (به ویژه کوتاه)، یا تشریح، برای نشان دادن موضوع اصلی یک شیء، سیستم یا مفهوم یا کارکرد آن، است. مثلا مدل (علم اقتصاد)، یک ساختار تئوریکی که پروسه‌های اقتصادی را نشان می‌دهد. مدل‌ها می‌توانند دو نوع کارکرد (توابع) توضیحی متفاوت را انجام دهند. از یک سو یک مدل می‌تواند توضیحی از یک بخش انتخاب شده از جهان باشد(سیستم هدف). بسته به طبیعت هدف، این‌گونه مدل‌ها یا مدل‌های پدیده‌ها هستند و یا مدل‌های داده‌ها. از سوی دیگر یک مدل می‌تواند یک تئوری و نظریه را توضیح دهد از این جهت که قوانین و اصول موضوعه آن را تفسیر نماید. در این صورت الگو، نمایش نظری و ساده شده از نظریه می‌باشد که تصویری عملی و کاربردی از امور را به ما خواهد داد.

مدل‌ها را بر اساس کارکردشان، به چهار گروه بزرگ تقسیم می‌کنند:

ـ مدل‌های شناختی: کار این چنین مدلی معرفی یک سیستم به‌گونه‌ای است که خصوصیت‌های مورد نظر سیستم را با کنار گذاشتن خصوصیت‌هایی که مهم نیستند، به وضوح نشان می‌دهد؛

ـ مدل‌های پیش‌بینی‌کننده: این مدل‌ها بر اساس شناختی که از یک سیستم در موقعیت مشخص وجود دارد، رفتار آتی سیستم مزبور را در موقعیت‌های جدید پیش‌بینی می‌کنند؛

ـ مدل‌های تصمیم‌گیری: عمل این مدل‌ها، تهیهٔ اطلاعات برای تصمیم‌گیرنده است و امکان اخذ تصمیمات مطلوب در جهت دستیابی به اهداف از قبل تعیین‌شده را فراهم می‌کنند؛

ـ مدل‌های هنجاری: عمل این مدل‌ها، ارائهٔ تصویری تا حد امکان دقیق از سیستمی است که باید ایجاد شود.[2]

در یک مقایسه می‌توان گفت الگو در مفهوم مورد نظر ما به الگوی نظریه‌ای با کارکرد هنجاری نزدیک است؛ یعنی ساختاری است که به توضیح نظریه‌ی اسلامی ایرانی پیشرفت می‌پردازد.[3] این الگو می‌تواند به زبان ریاضی یا منطقی ارائه شود و لازم است که در آن از روش-های علم امروز برای توضیح امور پیچیده استفاده شود. این روش‌ها از قبیل تجرید، ساده‌سازی و توجه به عوامل مهم و طبقه‌بندی و تقسیم امور و مانند آن است.

---

[1]. ر.ک. دائره المعارف تطبیقی علوم اجتماعی ص ۷۹

[2] (ر.ک: دوران، ۱۳۷۶: ۶۷و۶۸)

[3]. با این توجه که نظریه یک سیستم و نظام مفهومی است.

مفهوم پیشرفت:

این واژه در مقابل واژه متعارف توسعه[۴] می‌باشد.در کتب اقتصادی توسعه را به معانی گوناگونی چون رشد، رشد با ثبات، رشد همراه با تعادل در الگوی توزیع، رشد همراه با تعادل اشتغال و زندگی و ... دانسته‌اند. برخی توسعه را به معنای فرآیند انتقالی جامعه از یک دوران تاریخی به یک دوران تاریخی دیگر می‌دانند.[۵] براین مبنا کشورها را به سه دسته جوامع نوین- توسعه یافته و در متن دوران تاریخ معاصر- که همگام با عصر صنعت با تغییر همگی مظاهر زندگی انقلاب صنعتی را درون‌زا کرده‌اند، سنتی – توسعه نیافته و حذف شده از تاریخ- و ناپایدار- جامعه غیر صنعتی و در حاشیه دوران معاصر تاریخی- تقسیم کرده‌اند.[۶]

مقام معظم رهبری در اولین نشست راهبردی در ارتباط با لزوم انتخاب واژه پیشرفت به جای توسعه می‌فرمایند:

" اولاً کلمه‌ی «پیشرفت» را ما با دقت انتخاب کردیم؛ تعمداً نخواستیم کلمه «توسعه» را به کار ببریم. علت این است که کلمه‌ی توسعه، یک بار ارزشی و معنائی دارد؛ التزاماتی با خودش همراه دارد که احیاناً ما با آن التزامات همراه نیستیم، موافق نیستیم.

ما نمی‌خواهیم یک اصطلاح جا افتاده‌ی متعارف جهانی را که معنای خاصی را از آن می‌فهمند، بیاوریم داخل مجموعه‌ی کار خودمان بکنیم. ما مفهومی را که مورد نظر خودمان است، مطرح و عرضه می‌کنیم؛ این مفهوم عبارت است از «پیشرفت». معادل معنای فارسی پیشرفت را می‌دانیم؛ می‌دانیم مراد از پیشرفت چیست. تعریف هم خواهیم کرد که منظور ما از این پیشرفتی که در فارسی معنایش روشن است، چیست؛ پیشرفت در چه ساحت‌هائی است، به چه سمتی است. ما این وام نگرفتن مفاهیم را در موارد دیگری هم در انقلاب داشته‌ایم. ما از کلمه‌ی «امپریالیسم» استفاده نکردیم؛ کلمه‌ی «استکبار» را آوردیم ممکن است یک زوایائی در معنای امپریالیسم وجود داشته باشد که مورد نظر ما نیست حساسیت ما بر روی آن زوایا نیست؛ حساسیت ما بر روی آن معنائی است که از کلمه‌ی «استکبار» به دست می‌آید. لذا این را مطرح کردیم، در انقلاب جا افتاد؛ دنیا هم امروز منظور ما را میفهمد. و همچنین مفاهیم دیگری."

مقصود آن است که توسعه ترجمه لفظ development در فرهنگ غرب است و این واژه فارسی به دلیل کثرت استعمال آن در مفهومی که development در فرهنگ غرب دارد، بار معنایی آن را به خود گرفته است و امروزه وقتی کلمهٔ توسعه به کار می‌رود معنای development با همهٔ بار ارزشی آن به ذهن تبادر می‌کند. از این رو، با توجه به لزوم اجتناب از بار ارزشی و اصطلاحی توسعه در فرهنگ های رایج دنیا که علاوه بر تجربه‌ی ناموفق بشری، در تضاد با پیشرفت اسلامی است با ایجاد نظام واژگانی جدیدی که وامدار دیگر فرهنگ‌ها نباشد از واژه **پیشرفت** استفاده می‌کنیم.

فرهنگ فارسی معین پیشرفت را به معنای جلوتر رفتن و ارتقاء معنا کرده است[۷] و مقصود ما نیز از پیشرفت در الگو **"حرکت از وضعیت موجود جامعه به سمت وضع مطلوب اسلامی آن"** می‌باشد، البته منظور از آن، تنها توسعه مادی نبوده و یک امر معنوی به سمت هدف‌ها[۸]، پر کردن خلاها[۹] و تکاملی[۱۰] می‌باشد. این پیشرفت همان رسیدن به حیات طیبه یعنی زندگی گوارا، همراه با آسایش و آرامش[۱۱] و در کل سعادت دنیا و عقباست.[۱۲]

وجه اسلامیت الگو:

مقام معظم رهبری در اولین نشست راهبردی در این باره می‌فرمایند:

" از طرف دیگر [این الگو] اسلامی است؛ به خاطر اینکه غایات، اهداف، ارزش‌ها و شیوه‌های کار، همه از اسلام مایه خواهد گرفت؛ یعنی تکیه‌ی ما به مفاهیم اسلامی و معارف اسلامی است. ما یک جامعه‌ی اسلامی هستیم، یک حکومت اسلامی هستیم و افتخار ما به این است که

---

[۴] اصل لغت توسعه از زبان لاتین(development) به معنای ظهور یک پدیده از یک نقطه ناپیداست البته این واژه در فرهنگ فارسی کاربردهای گوناگونی دارد این امر به همراه وارداتی بودن آن علت اصلی ابهام و اختلاف در مفهوم توسعه است/ نظریه‌ها و قانون مندی‌های توسعه ص۳۶

[۵] نظریه‌ها و قانون‌مندی‌های توسعه/صص۱۹-۸۳

[۶] همان ص۸۶ و۸۷

[۷] فرهنگ فارسی معین ج۱ ص ۹۲۵

[۸] بیانات رهبری در دیدار وزیر و مسئولان وزارت کشور و استانداران ۱۳۷۰/۹/۲۷

[۹] بیانات رهبری در دیدار بسیج دانشجویی ۱۳۸۴/۳/۵

[۱۰] بیانات رهبری در عید فطر۱۳۷۱/۱۰/۱۵

[۱۱] بیانات رهبری در اجتماع بزرگ مردم رفسنجان ۱۳۸۴/۲/۱۸

[۱۲] بیانات در دیدار دانشجویان و اساتید دانشگاه‌های کرمان ۱۳۸۴/۲/۱۹

می‌توانیم از منبع اسلام استفاده کنیم. خوشبختانه منابع اسلامی هم در اختیار ما وجود دارد؛ قرآن هست، سنت هست و مفاهیم بسیار غنی و ممتازی که در فلسفه‌ی ما و در کلام ما و در فقه ما و در حقوق ما وجود دارد. بنابراین «اسلامی» هم به این مناسبت است."

مجموعه‌ی گزاره‌های دینی که از آیات و روایات استفاده می‌شود ابتدا به دو گروه تقسیم می‌شوند:

۱. گزاره‌های إخباری
۲. گزاره‌های حکمی

گزاره‌های إخباری خود به سه گروه تقسیم می‌شوند:

۱. گزاره‌های معرفت شناختی
۲. گزاره‌های هستی‌شناختی (مشتمل بر گزاره‌های خداشناختی، جهان‌شناختی، انسان‌شناختی، جامعه‌شناختی)
۳. گزاره‌های مشتمل بر سنت‌های الهی

گزاره‌های حکمی نیز قابل تقسیم به سه گروه‌اند:

۱. گزاره‌های مشتمل بر اهداف
۲. گزاره‌های فقهی – حقوقی
۳. گزاره‌های اخلاقی

الگوی پیشرفت در صورتی اسلامی است که مبتنی بر گزاره‌های إخباری و در چارچوب گزاره‌های حکمی دین اسلام باشد. این بدان معناست که باید بر اساس فهمی اجتهادی از منابع اصیل دینی «نظریه اسلامی پیشرفت» استخراج شده تا بر اساس آن الگوی اسلامی ایرانی پیشرفت تدوین گردد. در این تلقی نظریه اسلامی پیشرفت نظریه‌ای است که از ثابتات اسلام استنباط می‌شود و نظریه‌ای برای تمدن اسلامی از ابتدا تاکنون است. از این رو، همه‌ی کشورهای اسلامی می‌توانند با راهنما قرار دادن این نظریه و تطبیق آن بر شرایط اقلیمی، تاریخی و فرهنگی خود به الگوی پیشرفت اسلامی سازگار با شرایط کشورشان دست یابند.

وجه ایرانیت الگو:

مقام معظم رهبری در اولین نشست راهبردی در این باره فرمودند:

" در خصوص ایرانی بودن الگو، علاوه بر آنچه که دوستان گفتند؛ که خوب، شرائط تاریخی، شرائط جغرافیائی، شرائط فرهنگی، شرائط اقلیمی، شرائط جغرافیای سیاسی در تشکیل این الگو تأثیر می‌گذارد - که قطعاً اینها درست است - این نکته هم مطرح است که طراحان آن، متفکران ایرانی هستند؛ این کاملاً وجه مناسبی است برای عنوان ایرانی؛ یعنی ما نمی‌خواهیم این را از دیگران بگیریم؛ ما می‌خواهیم آنچه را که خودمان لازم می‌دانیم، مصلحت کشورمان می‌دانیم، آینده‌مان را می‌توانیم با آن تصویر و ترسیم کنیم، این را در یک قالبی بریزیم. بنابراین، این الگو ایرانی است."

بر اساس وجه اول در صورتی که نظریه اسلامی پیشرفت با شرایط ثابت اقلیمی، فرهنگی و تاریخی ایران منطبق شود به الگوی اسلامی ایرانی پیشرفت دست خواهیم یافت. البته نظریه اسلامی پیشرفت قابل تطبیق بر شرایط کشورهای اسلامی دیگر نیز هست. از این رو، اگر بر شرایط کشور اسلامی همچون عراق هم منطبق شود به الگوی اسلامی عراقی پیشرفت دست می‌یابیم.

لازم به ذکر است که در این الگو باید تنها به شرایط نسبتا ثابت کشور توجه شود و شرایط موقت و ناپایدار نباید در این الگو دیده شود. زیرا مفروض این است که این الگو سند بالا دستی همهٔ اسناد سیاست‌گذاری و برنامه‌ریزی کشور است. شرایط ناپایدار و موقت باید در سطح سیاست‌ها و برنامه‌های مورد توجه قرار می‌گیرد.

برخی ویژگی‌های الگو:

۱- مقام معظم رهبری فرموده‌اند:

"مسئله‌ی تدوین الگوی اسلامی ایرانی برای پیشرفت، یکی از مسائل کلان ماست... این الگو همچون قانون اساسی به عنوان سند بالادستی همه اسناد برنامه‌ریزی و سیاست‌گذاری، حتی سند چشم‌انداز بیست ساله کشور مطرح است".[۱۳]

اسناد بالادستی سند چشم‌انداز مشتمل بر آرمان‌ها و اصول کلی ثابت و غیر مقید به زمان خاص می‌باشند. از این رو، این الگو نیز باید مشتمل بر آرمان‌ها و اصول کلی ثابت و دائم باشد و به عنوان هسته سخت همه اسناد برنامه‌ریزی در کشور تلقی شود. بر این اساس نباید محورهایی که در ارتباط با این الگو مطرح می‌گردد به سطح محورهای مطرح در برنامه‌ها و سیاست‌ها تنزیل داده شود و لازم است همه رشته‌های علمی به الگوی اسلامی ایرانی پیشرفت در این افق بنگرند.

۲- ایشان در کلامی دیگر می‌فرمایند:

"الگو، یک الگوی منعطف است؛ یعنی قابل انعطاف است. هدف‌ها مشخص است؛ راهبردها ممکن است به حسب شرائط گوناگون تغییر پیدا کند و حک و اصلاح شود".[۱۴]

بی‌تردید باید مقصود از شرایط متغیر در این کلام شرایطی باشد که در پهنه زمانی بیش از حداقل دو سند چشم‌انداز تغییر می‌کند. در غیر این صورت این الگو نمی‌تواند سند بالادستی برای سند چشم‌انداز باشد.

۳- الگوی ایرانی اسلامی، یعنی یک نقشه‌ی جامع، بدون نقشه‌ی جامع، دچار سردرگمی خواهیم شد[۱۵] لذا در تدوین این نقشه باید به تمام جنبه‌ها و عرصه‌ها و لایه‌های پیشرفت توجه نمود بر خلاف نظام‌های غیر اسلامی که تنها به جنبه‌های حیوانی توسعه می‌پردازد. این الگو اسلامی است؛ به خاطر اینکه غایات، اهداف، ارزش‌ها و شیوه‌های کار، همه از اسلام مایه خواهد گرفت؛ یعنی تکیه‌ی ما به مفاهیم اسلامی و معارف اسلامی است.[۱۶]

نظام مسائل الگوی اسلامی ایرانی پیشرفت:

تحقیق و پژوهش در امور بدون داشتن ساختار منطقی از نظام مسائل آن امری مشکل به نظر می‌رسد. از این رو، قدم اول جهت طراحی الگوی اسلامی ایرانی پیشرفت، تدوین نظام مسائل آن است. نظام مسائل الگو علاوه بر جامع و مانع بودن باید از یک ساختار منطقی جهت مدیریت و ساماندهی به پژوهش‌ها برخوردار باشد.

مقصود از نظام مسایل یک موضوع، ساختاری منطقی و جامع از مسایل آن است که نقشه راه پژوهش در آن موضوع را نشان می‌دهد. برای دستیابی به نظام مسایل یک موضوع دو روش وجود دارد: یکی روش قیاسی و دیگری روش استقرایی. در روش قیاسی با استدلال و سیر و تقسیم منطقی به نظام مسایل دست یافته می‌شود؛ ولی در روش استقرایی ابتدا مسایل پژوهشی با استقراء پیشینه پژوهشی، بدست آمده و سپس با در نظر گرفتن مسایل هم سنخ، ترتیبی نسبتاً نظام‌مند و منطقی به آن داده می‌شود.

به جهت کم سابقه بودن الگوی اسلامی ایرانی پیشرفت، باید در دستیابی به نظام مسایل از روش قیاسی استفاده گردد. همچنین به دلیل ابعاد و سطوح وگستره‌ی وسیع این کلان موضوع، ابتدا محورهای کلان این موضوع تعیین گشته، سپس هر محور به موضوعات تقسیم شده است. پس از آن تحت عنوان ابعاد، عرصه‌ها و رشته‌های مرتبط با الگو شمارش شده تا در نهایت به تصویری منطقی و جامع از مسایل پژوهشی آن دست یابیم. ترتب منطقی محورها و موضوعات و مسایل خود به خود بخشی از نقشه راه پژوهش را نشان خواهد داد. بر این

[۱۳] بیانات رهبری در نخستین نشست اندیشه‌های راهبردی ۸۹/۹/۱۰
[۱۴] همان
[۱۵] همان
[۱۶] همان

اساس در ادامه به روش فوق در ساختاری منطقی محورها و موضوعات اصلی و ابعاد ارائه شده و برای دستیابی به مسایل ذیل هر موضوع نیز پیشنهاد روشنی ارائه خواهد شد.

محورهای اصلی:

مسایل الگوی اسلامی ایرانی پیشرفت را در محورهای اصلی زیر طبقه‌بندی می‌کنیم.

توجیه منطقی:

مسایل مربوط به الگوی اسلامی ایرانی پیشرفت ابتداء در سه محور قابل بررسی است:

۱. مسایل کلی پیشینی یا مقدماتی که با نگاه فرانگر عقلانی درباره الگو مطرح می‌گردد، همچون، ضرورت، امکان، گستره و ابعاد، مبانی و ...
۲. مسایلی که در مقام تبیین نظری عناصر، قواعد، اصول، روابط و احکام الگو مطرح می‌گردد.
۳. مسایلی که پس از تبیین نظری در مقام پیاده‌سازی و اجرای آن مطرح است.

محور اول تحت عنوان "فلسفه الگو" از آن یاد شده است.

در محور دوم با توجه به مفهوم الگوی اسلامی ایرانی پیشرفت، مسایل به دو نوع قابل تقسیم است:

الف. مسایلی که در آنها پرسش از دیدگاه اسلام است و باید پاسخ آنها را از آیات و روایات و منابع معتبر اسلامی به روش اجتهادی استنباط کرد.

ب. مسایلی که در آنها پرسش از چگونگی تطبیق دیدگاه اسلام (که یک دیدگاه فرا زمانی و مکانی است) بر شرایط پایدار ایران است.

دسته اول از مسایل تحت عنوان "نظریهٔ اسلامی پیشرفت" و دستهٔ دوم با عنوان "الگوی اسلامی ایرانی پیشرفت" از آن یاد شده است.

مسایلی که پس از تبیین نظری در مقام پیاده‌سازی و اجرای الگو مطرح است تحت عنوان سازو کار اجرای الگو آمده است.

۱. فلسفه الگوی اسلامی ایرانی پیشرفت (مباحث مقدماتی):

واژه فلسفه در لغت به معانی چون «علت»، «دلیل»، «غایت» و ... بکار می‌رود. در اصطلاح علمی فلسفه بر دو نوع می‌باشد:

۱. فلسفه مطلق به معنای «علمی که از احکام کلی و عوارض ذاتی موجود بما هو موجود بحث می‌کند»[۱۷]
۲. فلسفه مضاف عبارت است از «دانش مطالعه فرانگر عقلانی احوال و احکام کلی یک علم یا رشته علمی یا یک هستومند دستگاه واره انگاشته‌ی حقیقی یا اعتباری». موضوع فلسفه مضاف گاه علم و گاهی غیر علم بوده و بسته به اضافه به علوم یا امور به دو قسم تقسیم می‌شود. فصول ساختار هر فلسفه مضافی تابع مسائل اساسی موضوع آن است.[۱۸]

---

[۱۷] ...إنّ الفلسفة الأولى باحثة عن أحوال الموجود بما هو موجود، و عن اقسامه الأوليّة - اى التى يمكن أن يعرض للموجود من غير ان يصير رياضيّاً او طبيعيّاً (صدرالمتألهين. ۱۳۸۳، ج۱، ص۳۴و۳۵).
[۱۸] قبسات.رشاد.۱۳۸۵.

فلسفه الگوی اسلامی ایرانی پیشرفت "**از نوع فلسفه‌های مضاف به امور (و نه علوم) است که با نگاه فرانگر عقلانی به توضیح مباحث کلی پیرامون این الگو می‌پردازد**".

رئوس مسائل فلسفه الگوی اسلامی ایرانی پیشرفت عبارتند از:

تعریف:

مفهوم الگو، نظریه، پیشرفت و تمایز پیشرفت با مفاهیم رایج و مصطلح مرتبط از قبیل رشد، توسعه، نوسازی، حیات طیبه و ...، مفهوم اسلامیت در الگو، مفهوم ایرانیت در الگو و...

امکان:

در ذیل این عنوان به پرسش‌هایی از این قبیل پاسخ داده خواهد شد:

- آیا در مقابل نظریه‌های موجود توسعه می‌توان از منابع اسلامی به نظریه جدیدی به نام نظریه اسلامی پیشرفت دست یافت؟
- آیا منابع اسلامی ظرفیت استنباط چنین الگویی را دارند؟
- آیا انطباق این نظریه بر شرایط کشورهای مختلف و از جمله ایران ممکن است؟

ضرورت:

در ذیل این موضوع به مسایلی توجه می‌شود که بر اهمیت و ضرورت تدوین الگو تأکید دارند. مسایلی از قبیل: ابتنای الگوهای متداول توسعه بر جهان‌بینی و ارزش‌های غیر اسلامی، عدم کارآمدی الگوهای توسعه غربی و شرقی برای پیشرفت کشور، جلوگیری از حرکت‌های زیگزاکی و هفت و هشتی در اداره کشور، ارائه الگو برای کشورهای اسلامی و ...

اهداف و کارکردها:

اهداف الگو نقطه‌های مطلوب و افق‌هایی است که الگوی اسلامی ایرانی پیشرفت در جهت رسیدن بدان تدوین می‌گردد. و مقصود از کارکرد تأثیر عملی الگو است. اهم مسایل این موضوع عبارتند از: اهداف ملی در حوزه‌های فرهنگی، سیاسی، دفاعی و امنیتی، اجتماعی، اقتصادی، اخلاقی و تربیتی، آموزشی، پژوهشی، قضایی و ... ، اهداف منطقه‌ای در حوزه‌های فوق، اهداف بین‌المللی در حوزه‌های فوق، اهداف جهانی در حوزه‌های فوق، اهداف غایی، میانی و عملیاتی در حوزه‌های فوق و ....، انتظارات از الگوی اسلامی ایرانی پیشرفت، کارکرد این الگو برای کشور در ابعاد مختلف فرهنگی، سیاسی، اجتماعی و ...، اثرات و پیامدهای الگو از قبیل: ایجاد انسجام در فرایند پیشرفت ملی، ایجاد شتاب در پیشرفت، تئوریزه کردن آموزه‌های اسلامی در جهت اداره نظام، ارائه الگو به جهان اسلام در راستای تمدن‌سازی، ارائه الگوی بدیل سرمایه‌داری و کمونیستی به جهانیان و ... –.

گستره:

مقصود از گستره الگوی اسلامی ایرانی پیشرفت عرصه‌ها و ابعاد آن است. برای نمونه:

- مقام معظم رهبری(مدظله‌العالی) عرصه‌های پیشرفت را فکر، علم، معنویت و زندگی برشمردند[19]؛
- علامه محمد تقی جعفری در کتاب فلسفه دین احکام را اینگونه تقسیم می‌کند[20]: ۱. تعامل مع‌الله– ارتباط انسان با خدا– ۲. تعامل مع‌النفس– ارتباط انسان با خویشتن– ۳. تعامل مع‌الناس– ارتباط انسان با همنوع خود(اجتماعی)– ۴. تعامل مع‌الدنیا – ارتباط انسان با جهان هستی–؛ ممکن است هر یک از این عرصه‌های تعامل را عرصه‌ای برای پیشرفت بدانیم.

---

[19] بیانات رهبری در نخستین نشست اندیشه‌های راهبردی ۸۹/۹/۱۰

[20] ایشان دین را دارای دو رکن اساسی دانسته که عبارتند از اعتقاد به وجود خدا و صفات او که مستند به عقل سلیم و دریافت فطری بدون تقلید است و دوم برنامه حرکت به سوی هدف که احکام وتکالیف نامیده می‌شود مبنای این رکن بر دو امراستوار است یکی اخلاقیات و دیگر احکام فقهی که شامل احکام اولیه و ثانویه می‌گردد. احکام اولیه مستند به نیازهای انسان‌هاست و درحقیقت بیانگر ارتباط‌های چهارگانه و ثابت انسانی با خویشتن، خدا، جهان هستی و همنوعان می‌باشد. به وسیله تنظیم و اصلاح این ارتباطات سعادت اخروی نیز تضمین می‌گردد/ فلسفه دین صص۱۱۸و۱۱۹

- این الگو می‌تواند ناظر به عرصه‌های رشته‌ای هم‌چون اخلاق، حقوق، اقتصاد، سیاست، اجتماع و ... یا میان رشته‌ای هم‌چون خانواده، جوان و ... باشد.

نسبت با سایر اسناد:

الگو هم‌چون قانون اساسی به عنوان سند بالادستی همه اسناد برنامه‌ریزی و سیاست‌گذاری، حتی سند چشم‌انداز بیست ساله کشور مطرح است. لذا در تدوین الگو باید به این جنبه بالادستی توجه ویژه گردد. تعیین نسبت این اسناد با الگو و مشخص نمودن حاکم و محکوم بودن آن‌ها در این تناسب بسیار ضروری و راه‌گشا است. چند نمونه از مسایل این موضوع عبارت است از: نسبت الگوی پیشرفت با قانون اساسی، الگوی پیشرفت و سند چشم‌انداز، الگوی پیشرفت و سیاست‌های کلی ثابت، الگوی پیشرفت و قوانین موضوعه کشور، الگوی پیشرفت و برنامه‌های بلندمدت و میان‌مدت، الگوی پیشرفت و نقشه جامع علمی کشور.

مناسبات با علوم:

بدون شک طراحی و تدوین الگو بر علم مبتنی است. از این رو، باید مشخص نمود که این بنیان از کدام علوم تشکیل شده و نقش هر یک از علوم حوزوی (فلسفه، فقه و اصول، کلام و ...) و دانشگاهی (انسانی، تجربی، مهندسی و ...) در تدوین این الگو چیست؟ هرچند علوم انسانی بنیان اولیه این امر است اما قطعا علوم تجربی، پایه، مهندسی و... نیز در این الگو نقشی مهم خواهند داشت که نیازمند تبیین است.
هم‌چنین لازم است روشن شود که بحث اسلامی سازی علوم انسانی یا تأسیس علوم انسانی اسلامی چه ارتباطی با طراحی و اجرای این الگو دارد؟ از سوی دیگر باید تأثیر تحقق الگو بر نقشه تولید و انتشار و به کارگیری علوم مختلف را نیز مورد توجه قرار داد.

مبانی الگو:

مبنا به معنای ریشه، پایه، اساس و بنیاد هر چیز است. مبانی در علوم مختلف به باورهای زیربنایی که نظرات، اندیشه‌ها و مسائل آن علم بر آن استوار است، اطلاق می‌گردد. مقصود از مبانی الگوی پیشرفت بینش‌ها و ارزش‌هایی است که به اصطلاح امروزین متاپارادایم و هسته سخت این الگو است. با توجه به ویژگی اسلامی بودن الگوی اسلامی ایرانی پیشرفت و اعتقاد به ورود دین در این عرصه، مبانی الگو نیز باید از منابع اسلامی- کتاب، سنت، عقل- استخراج گردد.

مبانی الگوی اسلامی ایرانی پیشرفت عبارتند از:

- مبانی معرفت شناختی
- مبانی دین شناختی
- مبانی خداشناختی
- مبانی انسان شناختی
- مبانی جهان شناختی
- مبانی غایت شناختی
- مبانی جامعه شناختی
- مبانی ارزش شناختی

روش:

استخراج الگو از منابع دینی و بومی و طراحی و تدوین آن نیازمند روش‌های مشخص علمی است که اتقان لازم را داشته باشند. بر همین اساس در ذیل این عنوان باید روش تدوین الگو طراحی و ارائه گردد. این روش باید مشتمل بر روش استنباط نظریه پیشرفت از منابع دینی و روش تطبیق نظریه بر شرایط ایران باشد.

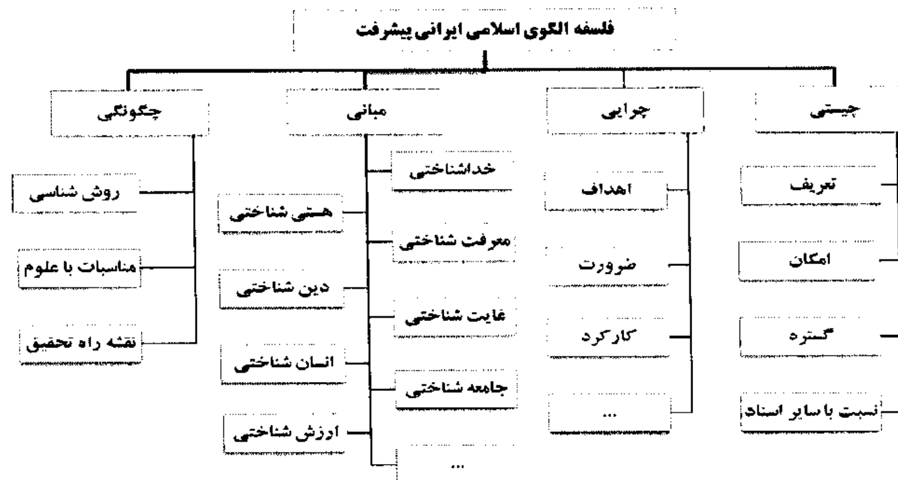
نقشه راه تحقیق:

نقشه راه تحقیق بیان‌گر مراحل و فرآیند تحقیق جهت استنباط و تدوین الگوی اسلامی ایرانی پیشرفت، افراد و نهادهایی که در این راستا نقش ایفا می‌کنند و اموری از این قبیل است. کارکرد این نقشه در مدیریت جریان تدوین الگو است.

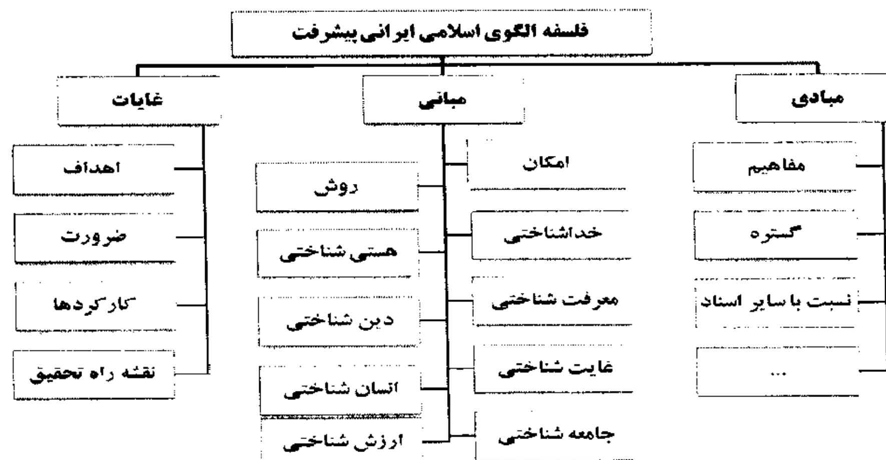
طبقه بندی موضوعات فلسفه الگو

برای طبقه‌بندی موضوعات فلسفه سه مدل می‌توان ارائه نمود. تفاوت این سه مدل تنها در نحوه چینش موضوعات می‌باشد.

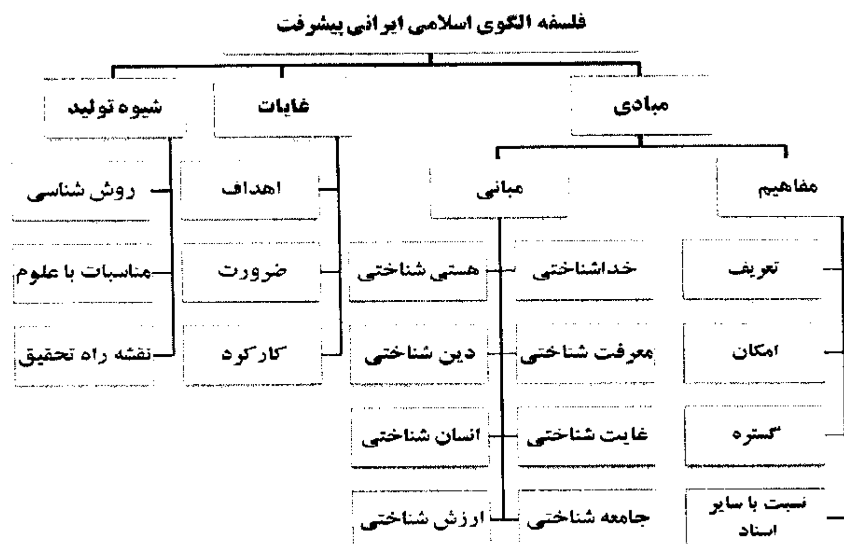
مدل اول:

مدل دوم:

مدل سوم:

۴. نظریه اسلامی پیشرفت:

نظریه اسلامی پیشرفت "مجموعه نظام‌مندی از مفاهیم، اصول موضوعه، قوانین و راهبردها اطلاق می‌شود که در ساختاری منطقی و مبتنی بر مبانی بینشی و ارزشی اسلام مقوله‌ی پیشرفت را تبیین می‌کند".

این نظریه مبتنی بر ثابتات اسلامی از منابع دینی به روش اجتهادی استنباط می‌گردد و وابسته به زمان و مکان خاصی نیست. از این رو، نظریه‌ای ثابت و جهان شمول است. البته به دلیل اختلاف در اجتهادات ممکن است مجتهدین مختلف به نظریاتی دست یابند که تا حدودی با هم متفاوت است.

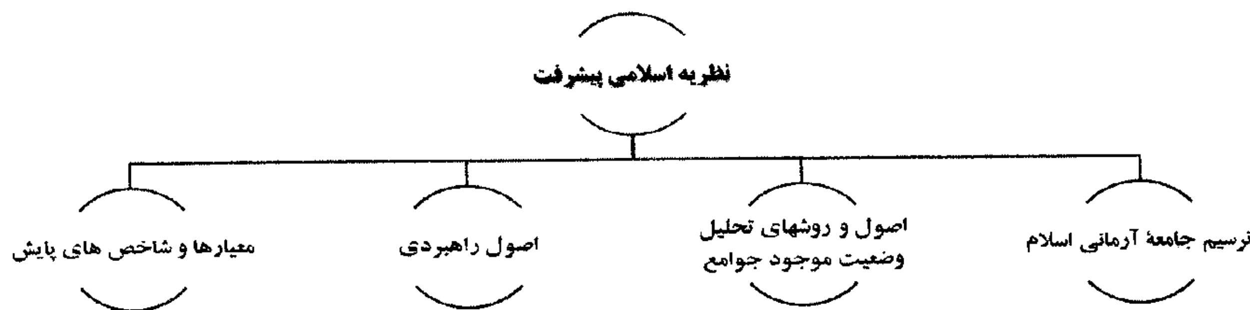
پیش از این بیان شد که پیشرفت در اینجا به مفهوم حرکت از وضعیت موجود به وضعیت مطلوب است. بنابراین هر نظریه‌ای در باره پیشرفت باید مشتمل بر سه مطلب باشد:

۱. ترسیم وضعیت مطلوب
۲. تحلیل و آسیب شناسی وضعیت موجود
۳. ارائه راهبردهای تغییر،
۴. ارائه معیارها و شاخص‌های پایش[۲۱].

از آنجا که نظریه‌ی پیشرفت اسلامی محصور به زمان و مکان خاصی نیست و ناظر به جهان اسلام از ابتدا تا ظهور حضرت مهدی عج الله تعالی فرجه الشریف می‌باشد، انتظار آن است که در این نظریه ویژگی‌ها و ابعاد جامعه‌ی آرمانی اسلام ترسیم گشته، اصول و روش‌های ثابت تحلیل و

[۲۱] (جلسه۹ مورخه۱۳۹۰/۱۰/۲۵)

آسیب شناسی وضعیت موجود و نیز اصول ثابت راهبردی برای حرکت از وضع موجود به مطلوب ارائه شود و معیارها و شاخص‌های کلی و کلان و ثابت جهت پایش معین گردد. از این رو این محور مشتمل بر موضوعات چهارگانه‌ی زیر خواهد بود:

۳. الگوی اسلامی ایرانی پیشرفت:

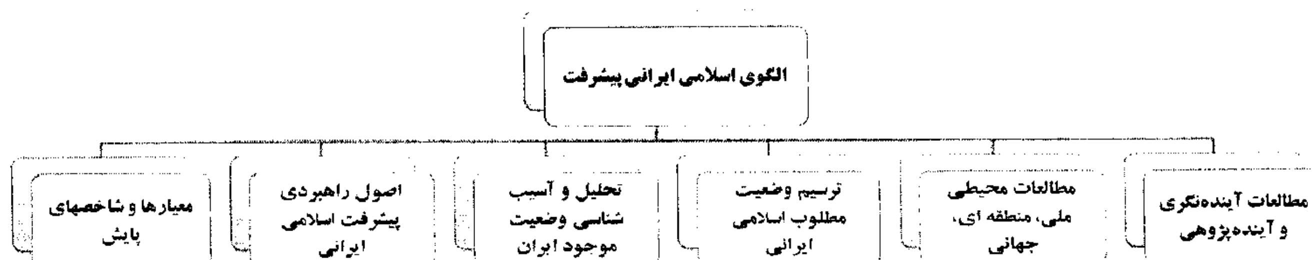
مقصود از الگوی اسلامی ایرانی پیشرفت " تصویری روشن از نظریه اسلامی پیشرفت ناظر به ویژگی‌های پایدار جامعه ایران " است. (جلسه۹ مورخه ۱۳۹۰/۱۰/۲۵)

به عبارت دیگر الگوی اسلامی ایرانی پیشرفت بازخوانی نظریه‌ی اسلامی پیشرفت با توجه به شرایط پایدار ایران است. مقصود از شرایط پایدار شرایطی است که در پهنه‌ی چند سند چشم‌انداز تغییر نمی‌کند. این شرایط بر اساس مطالعات محیطی- آمایش سرزمین، فرهنگ، جمعیت و...، مطالعات منطقه‌ای – کشورهای همسایه، ارتباطات منطقه‌ای و...، مطالعات بین المللی- ملاحظات، شرایط و ...، مطالعات آینده پژوهی و ... تعیین می‌شود. لذا تفاوت میان نظریه و الگو را هم در همین حد بیان می‌کنیم که نظریه اسلامی، جهان‌شمول و برای جهان اسلام ارائه می‌شود ولی الگو مربوط به شرایط پایدار ایران خواهد بود.

بر این اساس الگوی اسلامی ایرانی پیشرفت نیز باید مشتمل بر شش موضوع کلان زیر باشد:

۱. مطالعات آینده‌نگری و آینده‌پژوهی
۲. مطالعات محیطی: که در سه سطح ملی، منطقه‌ای و جهانی انجام می‌پذیرد.
۳. ترسیم وضعیت مطلوب اسلامی ایرانی: در این بخش با توجه به جامعه آرمانی اسلامی و شرایط پایدار ایران، وضعیت مطلوب اسلامی ایرانی ترسیم می‌شود.
۴. تحلیل و آسیب‌شناسی وضعیت موجود ایران: در این بخش با بکارگیری اصول و روش‌های تحلیل و آسیب‌شناسی در نظریه اسلامی پیشرفت وضعیت موجود جامعه‌ی ایران نسبت به وضعیت مطلوب مقایسه شده و فاصله‌ی وضعیت موجود از مطلوب تبیین می‌گردد.
۵. اصول راهبردی پیشرفت اسلامی ایرانی: در این بخش نیز اصول راهبردی در نظریه اسلامی پیشرفت با توجه به شرایط پایدار ایران بازخوانی می‌شود. مقصود از اصول راهبردی چارچوب‌های ثابتی است که برنامه‌ها و سیاست‌ها باید در آن چارچوب‌ها قرار گیرد. دلیل استفاده از این عبارت آن است که الگو در افق مطرح در این نوشتار، باید فراتر از راهبردها و سیاست‌ها و برنامه‌هایی که پس از چشم‌انداز مطرح می‌شود، باشد.
۶. معیارها و شاخص‌های پایش: معیارها و شاخص‌های اسلامی نیز با توجه شرایط پایدار تبیین می‌گردند[۲۲].

[۲۲] (جلسه ۱۰ مورخه ۱۳۹۰/۱۱/۹)

۴. ساز و کار اجرایی الگوی اسلامی ایرانی پیشرفت:

در مقام پژوهش و بحث نظری در یک جریان نخبگانی در سطح کشور ممکن است به چند نظریه اسلامی یا چند الگوی اسلامی ایرانی دست یابیم. بی‌تردید نظام باید از میان این نظریات یک نظریه را بر اساس مصالحی که تشخیص می‌دهد، انتخاب کند. آن نظریه یا الگویی که انتخاب می‌گردد تحت عنوان "سند الگو" از آن یاد شده است. پس از تدوین سند الگو نیازمند طراحی "نقشه راه اجرا" هستیم. زیرا مقصود از تدوین این سند اجرای آن است. در مقام اجرا نیز لازم است به طور مداوم تحقق الگو پایش شود تا از الگو در مقام اجرا فاصله نگیریم و در صورت انحراف، به سرعت آن را تشخیص داده و رفع کنیم.از این رو نیازمند تهیه "نقشه راه پایش" هستیم.

۱. ***سند الگوی اسلامی ایرانی پیشرفت:***

بی‌تردید تدوین نظریه‌ی اسلامی پیشرفت و الگوی اسلامی ایرانی پیشرفت در جریان گفتگوی نخبگانی در سطح حوزه و دانشگاه موجب همگرایی بیشتر در نظرات و آراء نخبگان می‌شود. با این وجود دست یابی به یک نظریه و الگو که با همه اجزای آن مورد اتفاق همه‌ی نخبگان علمی و مدیریتی کشور باشد ممکن به نظر نمی‌رسد. به صورت طبیعی ما به نظریات و الگوهایی دست خواهیم یافت که در عین همگرا بودن از برخی جهات با یکدیگر متفاوتند. نظام حکومتی از میان این نظریات و الگوها باید با ملاک‌های مورد نظر خود یکی را انتخاب نماید. در نهایت نظریه و الگوی منتخب به عنوان سند بالادستی همه‌ی اسناد سیاست‌گذاری و برنامه‌ریزی کشور خواهد بود. آن چه باید در مراحل بعد اجرا و پایش شود الگوی اسلامی ایرانی پیشرفت بر اساس این سند است.[۲۳]

۲. ***نقشه راه اجرا:***

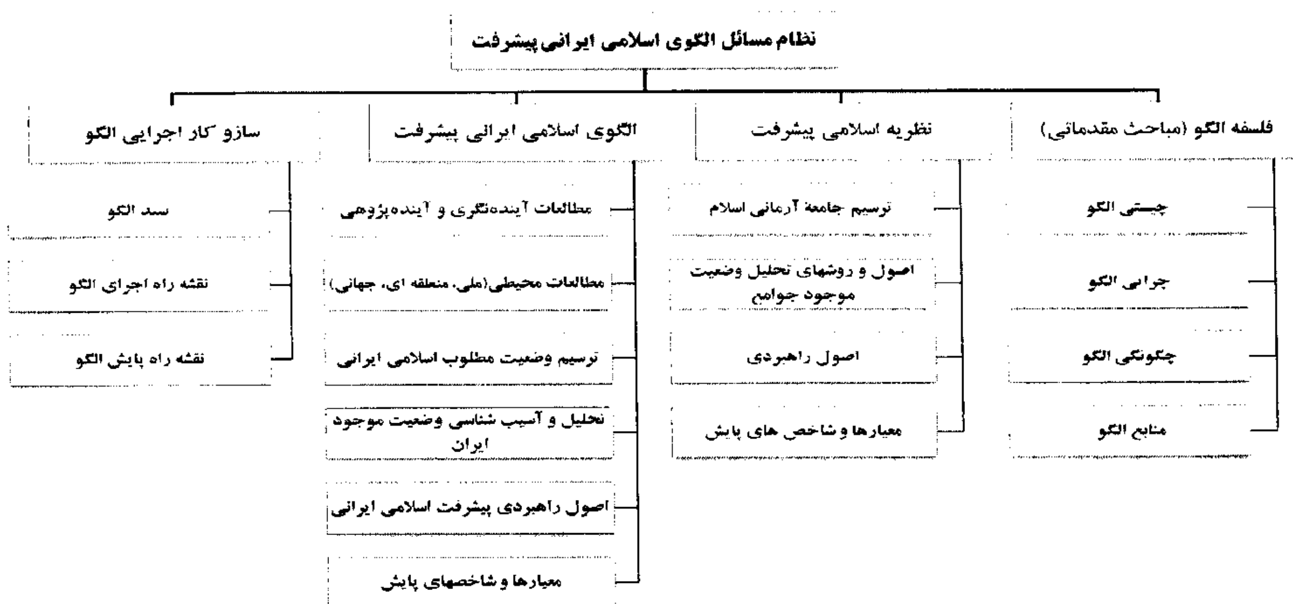
نقشه راه اجرا بیان‌گر چگونگی اجرای الگوی اسلامی ایرانی پیشرفت است. در این نقشه مراحل و فرآیند پیاده ساختن الگوی اسلامی ایرانی پیشرفت در سند چشم‌انداز، سیاست‌های کلی و کلان و برنامه‌های بلند مدت، میان مدت و کوتاه مدت تبیین می‌شود و نقش هر یک از نهادها و مردم معین می‌شود.

۳. ***نقشه راه پایش:***

اینکه آیا در مراحل اجرا از الگو منحرف شدیم یا نه، نیازمند پایش است. این پایش باید همزمان با اجرا شروع شود. نقشه راه پایش نمایان‌گر سازکار نظارت و ارزیابی در مقام اجرای الگو است. نقشه راه پایش بیان‌گر مراحل و فرآیند ارزشیابی و بازخوردسنجی و تکمیل، اصلاح و بازنگری در مراحل اجرا است.

---

۲۳ (جلسه ۱۱ مورخه ۱۳۹۰/۱۱/۱۰)

ابعاد و عرصه‌های پیشرفت:

چنانچه گذشت پیشرفت به معنای "حرکت از وضعیت موجود جامعه به سمت وضع مطلوب اسلامی آن" مقوله‌ای پیچیده و دارای ابعاد و عرصه‌های متعدد، متنوع و گسترده است. بدیهی است مطالعه چنین مقوله پیچیده‌ای و استخراج و استنباط نظریهٔ اسلامی پیشرفت از نصوص دینی و تدوین الگوی اسلامی ایرانی پیشرفت با تمام ابعاد و عرصه های آن، بدون تشخیص عرصه‌های پیشرفت و ابعاد و اضلاع آن و تجزیه آن بر اساس این عرصه ها ممکن نیست. لذا با این پرسش مواجهیم که عرصه‌ها و ابعاد پیشرفت کدامند؟ پاسخ به این پرسش با سه روش نقلی، قیاسی و استقرایی امکان پذیر است. در روش نقلی به آیات و روایات برای تشخیص عرصه‌های پیشرفت استناد می‌شود. در روش قیاسی با برهان سبر و تقسیم عرصه‌ها و ابعاد پیشرفت انسان و جامعهٔ انسانی تشخیص داده می‌شود. در روش استقرایی بر اساس شناخت امروز ما از عرصه‌های حیات بشری عرصه‌های پیشرفت استقرا می‌شود. برای تشخیص عرصه‌های پیشرفت ناچاریم از هر سه روش به صورت ترکیبی استفاده نماییم. زیرا برخی عرصه‌ها مربوط به ابعاد انسان و هستی است و زمان و مکان در آن نقشی ندارد ولی برخی عرصه‌ها در جاری زمان و مکان تشخیص داده شده یا پدید می‌آیند.

در آیات و روایات انسان سعادتمند انسانی است که دو بعد ایمان و عمل صالح[۲۴]را داشته باشد. قرآن کریم هر جا سخن از ایمان آورده در کنارش عمل صالح را ذکر نموده - ۵۲ مرتبه ایمان و عمل صالح در قرآن همراه با یکدیگر ذکر شده است، به نحوی که گویی دو امر جدا ناپذیر در رشد و تعالی انسان هستند این دو مکمل یکدیگر و تأثیر متقابل در یکدیگر دارند. ایمان اگر در اعماق جان نفوذ کند حتماً شعاع آن در اعمال انسان خواهد تابید و عمل او را عمل صالح خواهد کرد، و اصولاً ایمان همچون ریشه است و عمل صالح میوه آن. وجود میوه شیرین دلیل بر سلامت ریشه است و وجود ریشه سالم سبب پرورش میوه‌های مفیداست،[۲۵] لذا امیرالمؤمنین‌علیه السلام می‌فرماید: «فبالایمان یستدل علی الصالحات و بالصالحات یستدل علی الایمان»به وسیله ایمان می‌توان به اعمال شایسته استدلال نمود و به سبب اعمال

[۲۴] سوره عصر.
[۲۵] تفسیر نمونه، ج۱، ص۱۴۱

صالح می‌توان بر وجود ایمان نیز استدلال کردند.[26] رسیدن به حیات طیب: «من عمل صالحاً من ذکر و انثی و هو مؤمن فلنحیینّه حیوة طیّبهً و لنجزینّهم اجرهم باحسن ما کانوا یعملون»هر کس عمل صالحی انجام دهد چه مرد باشد چه زن در حالی که ایمان دارد او را زنده می‌کنیم به زندگی پاک وپاکیزه‌ای وپاداش می‌دهیم او را به بهتر از آنچه عمل می‌کنند[27]. پس در کل پیشرفت فرد و جامعه‌ای در سایه عمل صالح است. از طرف دیگر مقدمه عمل صالح و ایمان، آگاهی نسبت به مصالح و مفاسد انسانی دیده شده است. در آیات بسیاری بر ارزش علم و دانش به عنوان اساس اسلام تاکید گردیده است.

رسیدن به علم و دانش بدون بهرمندی از عقلانیت و تفکر صحیح ممکن نیست قرآن و روایات نیز انسانها را برتفکر و عقلانیت تحریک می‌نمایند.[28]

زندگی مطلوب و رسیدن به پیشرفت بدون توجه به صفات و منش رفتاری یا بعد اخلاق به عنوان اصول حسن و قبح رفتاری امکان پذیر نیست این شناخت مقدمه تزکیه، سپس ایمان و عمل صالح است. اخلاق مجموعه صفات روحی و باطنی انسان است. شهید مطهری در شرح تعریف علم اخلاق، می‌نویسد: در حقیقت، چگونه زیستن دو شعبه دارد: شعبه چگونه رفتار کردن و شعبه چگونه بودن. چگونه رفتار کردن، مربوط می‌شود به اعمال انسان (که البته شامل گفتار هم می‌شود) که چگونه باید باشد و چگونه بودن، مربوط می‌شود به خویها و ملکات انسان که چگونه و به چه کیفیت باشد...[29] لذا عرصه اخلاق به معنای علم زیستن، یا علم چگونه باید زیست[30]، به عرصه‌های پیشرفت اضافه می گردد.

بر این مبنا انسان و جامعه‌ای که بتواند در پنج بعد عقلانیت و تفکر، علم و دانش، ایمان، اخلاق و زندگی به سرحد کمال و مطلوبیت برسد، پیشرفته است. پس لازم است الگوی اسلامی ایرانی پیشرفت در هر یک از این ابعاد تبیین شود. از سویی این ابعاد در عرصه زندگی انسان در این دنیا تحقق می‌یابند. عرصه زندگی عرصه رفتارها و روابط انسان در این دنیا است و فکر و علم و معنویت و عمل صالح ابعاد چهارگانه این عرصه هستند و بدون تحلیل ابعاد مختلف زندگی دریافت طرح‌ریزی پیشرفت امکان‌پذیر نیست. در کل عرصه زندگی، عرصه پیچیده و ذو ابعادی بوده از این رو مطالعه این عرصه بدون تقسیم آن به ابعاد و برش آن از زوایای مختلف امکان پذیر نیست. این عرصه را می‌توان از زوایای مختلف مانند رفتارها، اقشار و گروهها، موضوعات کلان فرارشته‌ای و... مورد مطالعه قرار داد.

الف.تقسیم به حسب متعلق و موضوع رفتار:

رفتارها را می‌توان به ملاک‌های گوناگون تقسیم کرد:

۱. تقسیم به لحاظ ماهیت رفتار
۲. تقسیم به لحاظ رفتار کننده
۳. تقسیم به ملاک طرف رفتار
۴. تقسیم به ملاک موضوع یا متعلق رفتار
۵. تقسیم به لحاظ اهداف یا انگیزهٔ رفتار
۶. تقسیم به لحاظ آثار رفتارها

---

[26] نهج‌البلاغه، خطبه ۱۵۴
[27] نحل، ۹۷
[28] آیات و روایات در این مورد بسیار بوده برای نمونه سوره انفال آیه۲۲، سوره ملک آیه۱۰و سوره بقره آیه ۱۷۰ و محدثان نیز در کتلب خود فصلهای مستقلی را اختصاص داده‌اند بطور مثال مرحوم کلینی در اصول کافی ج۱ کِتَابُ فَضْلِ الْعِلْمِ، بَابُ فَرْضِ الْعِلْمِ وَ وُجُوبِ طَلَبِهِ وَ الْحَثِّ عَلَيْهِ العلم بدان پرداخته است. برای تبرک یکی از آنها را می آوریم قَالَ سَمِعْتُ أَمِيرَ الْمُؤْمِنِينَ يَقُولُ أَيُّهَا النَّاسُ اعْلَمُوا أَنَّ كَمَالَ الدِّينِ طَلَبُ الْعِلْمِ وَ الْعَمَلُ بِهِ أَلَا وَ إِنَّ طَلَبَ الْعِلْمِ أَوْجَبُ عَلَيْكُمْ مِنْ طَلَبِ الْمَالِ/ اصول كافی ج۱ كِتَابُ فَضْلِ الْعِلْمِ، بَابُ فَرْضِ الْعِلْمِ وَ وُجُوبِ طَلَبِهِ وَ الْحَثِّ عَلَيْهِ العلم؛ بحار الأنوار الجامعة لدرر أخبار الأئمة الأطهار، ج۱، ص: ۸۱
[29] « آشنایی با علوم اسلامی»، حکمت عملی شهید مطهری/ ۲۲ صدرا
[30] همان/ ۲۱

در اینجا ما از زاویهٔ نوع رفتارها و روابط که با استقراء به حسب موضوع و متعلق برشی به عرصه زندگی زده‌ایم. این نظام‌های رفتاری به حسب استقراء بر اساس نوع موضوع و متعلق رفتار عبارتند از:

نظام اجتماعی، نظام اقتصادی، نظام آموزشی و پژوهشی، نظام تربیتی، جهادی و دفاعی، زیست محیطی، سلامت و بهداشت، سیاسی، مناسک عبادی، قضایی، مدیریتی و... .نکته دیگر اینکه موضوعات بین رشته‌ای مرتبط به رفتارها مانند مدیریت اقتصادی، مدیریت اجتماعی و ... نیز در این قسمت بررسی می‌گردد.

ب. از زاویهٔ اقشار وگروه‌های مهم اجتماعی:

گروه به تعداد از افراد اطلاق می‌گردد که ویژگیهای مشترکی دارند. در اینجا بنا به اهمیت گروه‌های اجتماع و نقش آن‌ها در پیشرفت جامعه انسانی ، عرصه زندگی در الگوی اسلامی ایرانی پیشرفت را می‌توان از منظر اقشار و گروه‌های مهم جامعه مورد واکاوی و پژوهش قرار داد. اقشار و گروه‌هایی مانند: نخبگان، احزاب، خانواده، زنان، کارگران و ... با این برش ما روابط گروه‌ها را با ابعاد پیشرفت و محورهای کلان آن را مورد تحقیق و پژوهش قرار می‌دهیم. مثلا نقش عرصه علم یا معنویت در خانواده و همچنین نظریه اسلامی پیشرفت خانواده و ... را می‌توان بدست آورد.

ج. از زاویهٔ موضوعات فرارشته‌ای:

این موضوعات که با بیش از یک رشته در ارتباط هستند و نمی‌توان به صورت رشته‌ای به تحلیل و تحقیق آن در الگو پرداخت تحقیق در این موضوعات در الگو از درجه اهمیت بالایی برخوردارند. موضوعاتی مانند عدالت، امنیت، رفاه، رسانه و ... از این دسته هستند که بنا به درجه اهمیت آنها مورد تحقیق قرار می‌گیرد.

د. از زاویه نهادهای اجتماعی:

برش عرصه زندگی از منظر نهادهای اجتماعی: نهادهای اجتماعی اصطلاحی است جامعه شناختی، که به ساحت و ساختی پردوام از الگوهای رفتاری، نقش‌ها و تعاملات انسانی ـاجتماعی اطلاق می‌شود، که بنا به ضرورت و نیاز اجتماعی، فرهنگی، سیاسی و اقتصادی جوامع شکل گرفته و با ویژگی‌هایی چون هدف‌مندی، دارا بودن چارچوب و یکپارچگی ساختاری، دوام و پایانی نسبی، پویایی و انطباق پذیری، وجود هنجارها و ارزش‌های مدون و غیر مدون موردشناسایی قرار می گیرند، که ایجاد هماهنگی و ثبات، تعمیق همبستگی ملی و جامعه پذیری سیاسی، به عنوان مهمترین برآیند و کارکرد و وظایف آن محسوب می شود. لذا نهاد مجموعه ثابت از ارزش‌ها، هنجارها، اعمال، افکار، قواعد منظم و پایدار، الگوهایی از نقش‌های پذیرفته شده و گروه‌های که محور یک نیاز اجتماعی و اساسی انسان بوجود می‌آید، که در جهت برآوردن نیازهای بنیادی شکل می‌گیرد.

نهادهای اجتماعی را می‌توان به پنج نهاد اصلی خانواده به هدف دوام و بقای جامعه، فرهنگ به عنوان کلیه باورها، عادتها، آداب و رسوم و ارزش‌های حاکم بر جامعه، تعلیم و تربیت به هدف انتقال خصوصیات و میراث‌ها و تجارب اجتماعی، اقتصاد متضمن تولید و مصرف مواد و خدمات مورد نیاز اجتماع و سیاست جهت اداره امور مملکتی و حفظ نظم عمومی در جامعه نمود. هر نهاد اصلی در برگیرنده نهادهای فرعی اجتماعی می‌باشد.

در کل با توجه به برش‌های ارائه شده می‌توان جدول زیر را به عنوان چکیده مباحث ارائه داد.

				فلسفه الگو	نظریه اسلامی پیشرفت	الگوی اسلامی ایرانی پیشرفت	نقشه راه اجرای الگو	نقشه راه پایش الگو
فکر								
علم								
ایمان								
اخلاق								
حقوق								
زندگی								
متعلق و موضوع رفتار (نظام)	اقشار و گروههای مهم	موضوعات کلان (فرارشته‌ای)	نهادهای اجتماعی					
اجتماعی، اقتصادی، آموزشی و پژوهشی، تربیتی، جهادی و دفاعی، زیست محیطی، سلامت و بهداشت، سیاسی، مناسک عبادی، قضایی، مدیریتی و ...	جوانان، احزاب، زنان، کارگران، نخبگان و ...	خانواده، عدالت، رفاه، امنیت، رسانه، معماری، انرژی، منابع و ...	خانواده، فرهنگ، تعلیم و تربیت، اقتصاد، سیاست					

ردیف	موضوعات پیشنهادی	محور کلان
۱	مفهوم شناسی عناصر الگوی اسلامی ایرانی پیشرفت-الگو، اسلامیت، ایرانیت و پیشرفت-	فلسفه الگو
۲	پیشرفت در کلام امام، رهبری، مراجع، فقهاء و صاحب نظران دینی	فلسفه الگو
۳	مشخصه و ویژگیهای الگوی اسلامی ایرانی پیشرفت از منظر رهبری	فلسفه الگو
۴	تفاوت پیشرفت با مفاهیم رایج و مصطلح مرتبط: رشد، توسعه، نوسازی، حیات طیبه و ...	فلسفه الگو
۵	امکان سنجی الگوی اسلامی ایرانی پیشرفت	فلسفه الگو
۶	ظرفیت منابع اسلامی در استنباط الگوی جامع پیشرفت	فلسفه الگو
۷	تقابل نظریه های توسعه با منابع و متون دینی	فلسفه الگو
۸	امکان انطباق نظریات پیشرفت دینی بر شرایط قرن بستی جوامع بشری	فلسفه الگو
۹	نقد الگوهای توسعه غربی و شرقی و دلائل ناکارآمدی	فلسفه الگو
۱۰	اهداف الگوی اسلامی ایرانی پیشرفت در حوزه های مختلف-نظامها ، نهادها، اقشار،موضوعات فرارشته‌ای	فلسفه الگو
۱۱	اهداف ملی، منطقه ای و بین المللی الگوی اسلامی ایرانی پیشرفت	فلسفه الگو
۱۲	اهداف غایی، میانی و عملیاتی الگوی اسلامی ایرانی پیشرفت	فلسفه الگو
۱۳	کارکردهای ملی، منطقه ای و بین المللی الگوی اسلامی ایرانی پیشرفت	فلسفه الگو
۱۴	کارکردهای الگوی اسلامی ایرانی پیشرفت در عرصه نظامهای رفتاری، نهادی، گروهها و ...	فلسفه الگو
۱۵	اثرات و پیامدهای الگوی اسلامی ایرانی پیشرفت-ملی، منطقه‌ای و بین المللی-	فلسفه الگو
۱۶	گستره الگوی اسلامی ایرانی پیشرفت	فلسفه الگو
۱۷	نسبت الگو با سایر اسناد – قانون اساسی، چشم انداز و ...-	فلسفه الگو
۱۹	الزامات و بایسته های قانونی الگو	فلسفه الگو
۲۰	مناسبات الگو با علوم مختلف	فلسفه الگو
۲۱	ملاکها و مشخصات نقشه جامع – الگو-	فلسفه الگو
۲۲	نقش دانشگاه – رشته های فنی-مهندسی، تجری و انسانی- در تدوین الگو	فلسفه الگو
۲۳	نقش حوزه در تدوین الگو	فلسفه الگو
۲۴	نقش نهادهای اجتماعی در تدوین الگو- بازار، شرکت‌های خصوصی و...-	فلسفه الگو
۲۵	مبانی نظری الگوی اسلامی ایرانی پیشرفت- معرفت شناختی، انسان شناختی و ...-	فلسفه الگو
۲۶	روش شناسی الگوی اسلامی ایرانی پیشرفت	فلسفه الگو
۲۷	روش استنباط الگوی پیشرفت از منابع دینی	فلسفه الگو
۲۹	نظریه سازی اسلامی- مراحل، الزامات و ...-	فلسفه الگو
۳۰	الگوسازی و مدل پردازی اسلامی	فلسفه الگو
۳۱	هسته سخت- پارادایم رایج توسعه	نظریه اسلامی پیشرفت
۳۲	هسته سخت نظریه پیشرفت اسلامی	نظریه اسلامی پیشرفت
۳۳	مفهوم شناسی نظریه اسلامی پیشرفت	نظریه اسلامی پیشرفت
۳۴	وضعیت مطلوب اسلامی پیشرفت فکری	نظریه اسلامی پیشرفت

ردیف	موضوعات پیشنهادی	محور کلان
۳۵	وضعیت مطلوب اسلامی پیشرفت علمی	نظریه اسلامی پیشرفت
۳۶	وضعیت مطلوب اسلامی پیشرفت ایمان	نظریه اسلامی پیشرفت
۳۷	وضعیت مطلوب اسلامی پیشرفت اخلاقی	نظریه اسلامی پیشرفت
۳۹	وضعیت مطلوب اسلامی پیشرفت اجتماعی	نظریه اسلامی پیشرفت
۴۰	وضعیت مطلوب اسلامی پیشرفت اقتصادی	نظریه اسلامی پیشرفت
۴۱	وضعیت مطلوب اسلامی پیشرفت آموزشی و پژوهشی	نظریه اسلامی پیشرفت
۴۲	وضعیت مطلوب اسلامی پیشرفت تربیتی	نظریه اسلامی پیشرفت
۴۳	وضعیت مطلوب اسلامی پیشرفت جهادی و دفاعی	نظریه اسلامی پیشرفت
۴۴	وضعیت مطلوب اسلامی پیشرفت سلامت و بهداشت	نظریه اسلامی پیشرفت
۴۵	وضعیت مطلوب اسلامی پیشرفت سیاسی	نظریه اسلامی پیشرفت
۴۶	وضعیت مطلوب اسلامی پیشرفت مناسک عبادی	نظریه اسلامی پیشرفت
۴۷	وضعیت مطلوب اسلامی پیشرفت قضایی	نظریه اسلامی پیشرفت
۴۸	وضعیت مطلوب اسلامی پیشرفت مدیریتی	نظریه اسلامی پیشرفت
۴۹	وضعیت مطلوب اسلامی پیشرفت گروه های مهم- جوانان، زنان، احزاب، کارگران، نخبگان و...-	نظریه اسلامی پیشرفت
۵۰	وضعیت مطلوب اسلامی پیشرفت در فرارشته‌ای‌ها- عدالت، خانواده، رفاه، امنیت، انرژی و...-	نظریه اسلامی پیشرفت
۵۱	وضعیت مطلوب اسلامی پیشرفت نهادهای اجتماعی -خانواده، آموزش و پرورش، فرهنگ، اقتصاد، سیاست-	نظریه اسلامی پیشرفت
۵۲	وضعیت مطلوب اسلامی پیشرفت در عرصه زندگی- تلفیقی-	نظریه اسلامی پیشرفت
۵۳	اصول روشی تحلیل و آسیب شناسی وضع موجود اسلامی	نظریه اسلامی پیشرفت
۵۴	تحلیل و آسیب شناسی اسلامی نظامهای موجود	نظریه اسلامی پیشرفت
۵۵	تحلیل و آسیب شناسی نهادهای اجتماعی	نظریه اسلامی پیشرفت
۵۶	تحلیل و آسیب شناسی گروهای و اقشار اجتماعی	نظریه اسلامی پیشرفت
۵۷	تحلیل و آسیب شناسی موضوعات کلان فرارشته‌ای	نظریه اسلامی پیشرفت
۵۸	تبیین و نقد راهبردهای تغییردر مکاتب توسعه	نظریه اسلامی پیشرفت
۵۹	راهبردهای اسلامی تغییر در نظام‌های رفتاری	نظریه اسلامی پیشرفت
۶۰	راهبردهای اسلامی تغییر در نهادهای اجتماعی	نظریه اسلامی پیشرفت
۶۱	راهبردهای اسلامی تغییر در گروه‌های مهم	نظریه اسلامی پیشرفت
۶۲	راهبردهای اسلامی تغییر در موضوعات کلان	نظریه اسلامی پیشرفت
۶۳	تحلیل و نقد معیارها و شاخصه‌های توسعه	نظریه اسلامی پیشرفت
۶۴	اصول روشی استخراج شاخص و معیار پیشرفت از متون دینی	نظریه اسلامی پیشرفت
۶۵	معیارها و شاخصه های اسلامی پیشرفت نظامهای رفتاری	نظریه اسلامی پیشرفت
۶۶	معیارها و شاخصه های اسلامی پیشرفت نهادهای اجتماعی	نظریه اسلامی پیشرفت
۶۷	معیارها و شاخصه های اسلامی پیشرفت گروه‌های مهم اجتماع	نظریه اسلامی پیشرفت

ردیف	موضوعات پیشنهادی	محور کلان
۶۸	معیارها و شاخصه های اسلامی پیشرفت در موضوعات کلان	نظریه اسلامی پیشرفت
۶۹	روش(های) استخراج الگو از نظریه(ها) و تطبیق آن بر الگوی اسلامی ایرانی پیشرفت	الگوی اسلامی ایرانی پیشرفت
۷۰	پارادایم طراحی الگوی اسلامی ایرانی پیشرفت	الگوی اسلامی ایرانی پیشرفت
۷۱	نقش تمدن ایرانی(اسلامی) در الگوی اسلامی ایرانی پیشرفت	الگوی اسلامی ایرانی پیشرفت
۷۲	نقش، روش، گستره، ملاحظات و تاثیر مطالعات محیطی در الگوی اسلامی ایرانی پیشرفت	الگوی اسلامی ایرانی پیشرفت
۷۳	نقش، روش، گستره، ملاحظات و تاثیر مطالعات آینده پژوهی در الگوی اسلامی ایرانی پیشرفت	الگوی اسلامی ایرانی پیشرفت
۷۴	شرایط پایدار ایران از دیدگاه نظامهای رفتاری	الگوی اسلامی ایرانی پیشرفت
۷۵	شرایط پایدار نهادهای اجتماعی ایران	الگوی اسلامی ایرانی پیشرفت
۷۶	تغییر در شرایط – نظامی یا نهادی یا گروهی- و پایداری آن در الگوی اسلامی ایرانی پیشرفت	الگوی اسلامی ایرانی پیشرفت
۷۷	وضعیت مطلوب اسلامی پیشرفت فکری در ایران	الگوی اسلامی ایرانی پیشرفت
۷۸	وضعیت مطلوب اسلامی پیشرفت علمی در ایران	الگوی اسلامی ایرانی پیشرفت
۷۹	وضعیت مطلوب اسلامی پیشرفت ایمان در ایران	الگوی اسلامی ایرانی پیشرفت
۸۰	وضعیت مطلوب اسلامی پیشرفت اخلاقی در ایران	الگوی اسلامی ایرانی پیشرفت
۸۱	وضعیت مطلوب اسلامی پیشرفت اجتماعی در ایران	الگوی اسلامی ایرانی پیشرفت
۸۲	وضعیت مطلوب اسلامی پیشرفت اقتصادی ایران	الگوی اسلامی ایرانی پیشرفت
۸۳	وضعیت مطلوب اسلامی پیشرفت آموزشی و پژوهشی در ایران	الگوی اسلامی ایرانی پیشرفت
۸۴	وضعیت مطلوب اسلامی پیشرفت تربیتی در ایران	الگوی اسلامی ایرانی پیشرفت
۸۵	وضعیت مطلوب اسلامی پیشرفت جهادی و دفاعی در ایران	الگوی اسلامی ایرانی پیشرفت
۸۶	وضعیت مطلوب اسلامی پیشرفت سلامت و بهداشت در ایران	الگوی اسلامی ایرانی پیشرفت
۸۷	وضعیت مطلوب اسلامی پیشرفت سیاسی در ایران	الگوی اسلامی ایرانی پیشرفت
۸۸	وضعیت مطلوب اسلامی پیشرفت مناسک عبادی در ایران	الگوی اسلامی ایرانی پیشرفت
۸۹	وضعیت مطلوب اسلامی پیشرفت قضایی در ایران	الگوی اسلامی ایرانی پیشرفت
۹۰	وضعیت مطلوب اسلامی پیشرفت مدیریتی در ایران	الگوی اسلامی ایرانی پیشرفت
۹۱	وضعیت مطلوب اسلامی ایرانی پیشرفت گروه های مهم- جوانان، زنان، احزاب، کارگران، نخبگان و...-	الگوی اسلامی ایرانی پیشرفت
۹۲	وضعیت مطلوب اسلامی ایرانی پیشرفت در فرارشته‌ای‌ها- عدالت، خانواده، رفاه، امنیت، انرژی و...-	الگوی اسلامی ایرانی پیشرفت
۹۳	وضعیت مطلوب اسلامی ایرانی پیشرفت نهادهای اجتماعی- خانواده، آموزش و پرورش، فرهنگ، اقتصاد، سیاست	الگوی اسلامی ایرانی پیشرفت
۹۴	وضعیت مطلوب اسلامی ایرانی پیشرفت در عرصه زندگی- تلفیقی-	الگوی اسلامی ایرانی پیشرفت
۹۵	اصول راهبردی پیشرفت اسلامی ایرانی پیشرفت	الگوی اسلامی ایرانی پیشرفت
۹۶	معیارها و شاخصه های پیشرفت اسلامی ایرانی در عرصه های مختلف- نظامها، نهادها، گروهها و موضوعات کلان	الگوی اسلامی ایرانی پیشرفت
۹۷	نقشه راه اجرای الگو	سازو کار اجرایی الگو
۹۸	الزامات اجرایی الگوی پیشرفت- اقتصادی، اجتماعی، سیاسی و ...-	سازو کار اجرایی الگو
۹۹	فرایند استخراج سند از الگوی اسلامی ایرانی پیشرفت	سازو کار اجرایی الگو

ردیف	موضوعات پیشنهادی	محور کلان
۱۰۰	نقشه راه اجرای سند الگو	سازو کار اجرایی الگو
۱۰۱	نقشه راه پایش و رازیابی الگو	سازو کار اجرایی الگو

منابع:

- قرآن کریم
- نهج‌البلاغه
- جعفری، علامه محمد تقی، فلسفه و هدف زندگی، موسسه تدوین و نشر آثار علامه جعفری، چاپ چهارم تابستان ۱۳۸۵
- جعفری، علامه محمد تقی، فلسفه‌ی دین، پژوهشگاه فرهنگ و اندیشه اسلامی، چاپ سوم ۱۳۸۶
- دوران، ۱۳۷۶
- رشاد، علی اکبر، فلسفه مضاف، قبسات فصلنامه علمی ترویجی در حوزه دین پژوهی، شماره۳۹و۴۰ تابستان ۱۳۸۵، پژوهشگاه فرهنگ و اندیشه اسلامی
- سعیدی، خلیل، نظریه‌ها و قانون‌مندی‌های توسعه، انتشارات شرکت تعاونی کارآفرینان فرهنگ و هنر، ۱۳۸۶، تهران
- شایان مهر، علیرضا، دائره المعارف تطبیقی علوم اجتماعی، انتشارات کیهان، چاپ اول ۱۳۷۷، تهران
- صدرالمتألهین(ملاصدرا)، صدرالدین محمد، اسفار اربعه، ج۱، ص۳۴و ۳۵، ۱۳۸۳
- کلینی، ابو جعفر، محمد بن یعقوب،اصول کافی، دار الکتب الإسلامیة، چاپ چهارم،۱۴۰۷ هـ ق، تهران- ایران
- معین، محمد، فرهنگ فارسی معین، انتشارات امیرکبیر، ۱۳۷۶، تهران
- مکارم شیرازی، ناصر، تفسیر نمونه، دار الکتب الإسلامیة، چاپ اول، تهران، ۱۳۷۴ ش
- موسوی خمینی ره، سید روح الله، صحیفه امام خمینی(ره)، (نرم افزار)،تهران: مؤسسه تنظیم و نشر آثار امام خمینی(ره)، مرکز تحقیقات کامپیوتری علوم اسلامی، نسخه ۳ ، ۱۳۸۶
- سایت مقام معظم رهبری(http://www.leader.ir & www.khamenei.ir)